

Шелудько – *Словник технічної термінології* (Загальний) (проект)/ І. Шелудько, Т. Садовський. – К.: Державне видавництво України, 1928. – 588 с.

Шило – *Шило Н. І.* Російсько-український словник. Термінологічна лексика / Н. І. Шило. – К.: Видавничий центр “Просвіта”, 2004. – 211 с.

*Романовская Л.О., студентка,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев*

НЕУМЕСТНЫЕ ТЕРМИНЫ В МАСЛОЖИРОВОЙ ОТРАСЛИ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Проанализировано неуместное употребление терминосочетаний “тваринне масло” и “рослинна олія” в технических текстах и документах государственного образца. Выявлены неуместные термины и определения в некоторых словарях украинского языка для обозначения предметов и явлений, которые использует в масложировой отрасли пищевой промышленности.

Ключевые слова: *пищевая промышленность, термин, определение, растительное масло, сливочное масло, масложировая отрасль, неуместные термины.*

*Romanovska L., student
Institute of Philology, Taras Shevchenko University of Kyiv*

INAPPROPRIATE TERMS IN OIL AND FAT FIELD OF FOOD INDUSTRY

The inappropriate use of terms like “тваринне масло” and “рослинна олія” in technical texts and state documents were analyzed. In some dictionaries of the Ukrainian language irrelevant terms and definitions from the Oils and Fats Industry were found.

Key words: *food industry, terms, definition, oil, butter, oil and fat field, inappropriate terms.*

Стаття надійшла до редакції 20.02.17 р.

УДК 81'44=112

*Рудківський О.П., к. філол. н., доц.
Київський національний лінгвістичний університет*

ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ ЗІСТАВНОЇ ФОНОЛОГІЇ ГЕРМАНСЬКИХ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

У статті розглянуто проблему вияву стабільності чи варіативності диференційних ознак фонем германських та слов'янських мов як одного з головних завдань сучасної зіставної фонології. Встановлено актуальність функціонального та структурного підходів до вивчення реалізації диференційних ознак приголосних та голосних фонем. Відмічено факультативність таких ознак як твердий приступ голосного для германських мов та палаталізованість приголосних для слов'янських мов.

Ключові слова: *варіативність, функціональний, диференційна ознака, аломорфний, твердий приступ, палаталізація.*

Зважаючи на генезу й розвиток фонологічних знань, очевидним є те, що одним із проблемних завдань сучасної зіставної фонології є опис аломорфних та ізоморфних рис мови як функціональної системи, а також встановлення ступеня вияву стабільності та варювання диференційних ознак голосними та приголосними фонемами, що найкращим чином проявляється у спонтанному мовленні.

Узагалі, мова є системою, що виконує свою функцію і відповідає певній меті [1: 475]. Фонетичні синтагматичні процеси створюють передумови для змін у мові, які сприяють продовженню її функціонування, в іншому випадку вона перетворюється на мертву мову. Відомо, що задовго до випадіння будь-якого елемента із системи норма мови вже має в своєму розпорядженні елементи, які візьмуть на себе функції зниклого елемента [3: 24–46].

Слід згадати, що на початку ХХ століття фонологи займалися створенням чогось нового, на що вказувала поява нових, споріднених між собою ідей, одночасно в місцях, віддалених одне від одного, а також відродження до нового життя ідей, про які тривалий час не згадували, тому що їхньому розвитку не сприяла атмосфера молодогограматизму. Наочним прикладом цього було швидке поширення функціональної точки зору при дослідженні звукового боку мову і пов'язане з цим створенням фонології [2: 70].

Загально визнано, що початок розвитку фонологічного дослідження пов'язано з іменем геніального женецького лінгвіста Фердинанда де Соссюра. У лекціях із загального мовознавства, які його учні видали після смерті свого вчителя в 1916 році в Женеві під назвою “Cours de linguistique générale”, Ф. де Соссюр підкреслив, що в мові суттєву роль відіграє не матеріальний бік звуків, не їхнє фізіологічне виникнення та фізичні властивості, а їхні контрастні взаємовідношення, які дають їм можливість стати носіями значення, і ці контрастні взаємовідношення існують лише в системі цієї мови. Тому де Соссюр виключає фонетику в звичайному її розумінні з граматики, хоча й визнає, що сама по собі фонетика є важливою наукою. Свою основну ідею функціональної науки про звуковий бік мови де Соссюр, однак, у подальшому не розвивав. Термін *фонема* означає в нього то звук як явище артикуляційне чи акустичне, то член функціональної звукової системи [1: 476]. Але нове, напрочуд плідне поняття було ним виголошено і потребувало лише сприятливих умов для подальшого розвитку.

Слід зазначити, що Бодуен де Куртене в процесі свого психологічного методу дослідження прийшов до чіткого розрізнення звука й фонем. На жаль, науковець не розглядав психологічний чинник як явище тимчасове, супутнє, а вважав його фактором постійним і провідним, і тому відомий всьому світові мовознавець-мислитель не дійшов до ясного розуміння функціональної фонетичної системи. Для нього та його безпосередніх учнів фонема є уявленням звука без урахування його функції. Незважаючи на це, погляди Бодуена поступово вивільнили лінгвістичне дослідження від гніту фізіологічної фонетики і сприяли тому, що ідеї де Соссюра, викладені в його лекціях, отримали більш широку відомість. На Першому міжнародному конгресі лінгвістів, що відбувався в Гаазі в 1928 році, представники Празького лінгвістичного гуртка (зокрема, Р. Якобсон, С. Карцевський та М. С. Трубецької), запропонували тези, у

яких цілком самостійно розвивалася теорія де Соссюра про функціональну звукову систему. Ці тези, розроблені за допомогою женевської школи і молодієї празької лінгвістики, були прийняті Гаазьким конгресом в програму сучасних лінгвістичних досліджень. До програми для позначення нової галузі мовознавства було введено також новий термін “*фонологія*” [2: 73].

Відомий англійський фонетист Даніель Джоунс висловлювався за розрізнення звуків і фонем. Він займався поняттям фонем як фонетист-практик під час вирішення проблеми запису безписемних мов, та з протиріччя між звуком і фонемою не робив жодних теоретичних висновків. Однак його точка зору є виключно функціональною. Його підтримав Е. Сепір, який також вимагав, щоб звуковий бік мови досліджувався з точки зору функціональної [5: 211]. Таким чином фонологічний напрям був багатобічно зміцнений. Та, хоча кількість прихильників нового напрямку й збільшилася, проте визнання за фонологією права на існування й визнання плідності її методів ще не проникло в свідомість мовознавців так глибоко, як бажалося б.

Як відомо, дослідники-молодограматисти висунули лозунг, що науковим має вважатися лише історичне мовознавство, і лише фонетиці вони не наважилися дорікати у відсутності історичного аспекту. Наразі загально визнаним є те, що наукову цінність має саме мовознавство синхронне, або статичне. Водночас, фонологія має спиратися на фонетику, оскільки більшість проблем, які повинна насамперед вирішувати фонологія, мають синхронний характер. Адже вихідним моментом у фонологічному дослідженні є положення про існування фонологічної системи та її ознак. Установити, що фонетичні елементи, які використовуються функціонально в цій мові та у відповідний час, утворюють систему, члени якої взаємопов'язані і взаємозумовлені, – означає вирішити проблему синхронно.

Під час вирішення своїх проблем фонологія, як і фонетика, виходить із сучасної мови і, як і фонетика, використовує при цьому метод аналітичного зіставлення. У цьому полягає її відмінність від принципів молодогограматичного напрямку. Історична школа молодогограматиків стверджувала, що чим давніша мовна стадія, тим вона цінніша, тому що вона розкриває глибоке історичне коріння наступних стадій. Нова лінгвістична школа, а з нею й фонологія, спростовує це положення й стверджує, що лише сучасна мова може дати нам повну, штучно нічим не спрощену картину мовної системи. Лише сучасна мова дозволяє нам також повністю відчути мовні явища, і тому ретельний і тонкий аналіз сучасної мови є нагальним завданням науковій лінгвістиці.

Історична школа молодогограматиків виробила доволі ефективний інструмент свого дослідження – особливий зіставний метод, але внесла при цьому одне важливе обмеження. Згідно з цим методом, зіставляються споріднені мови, щоб встановити спільне джерело існуючих в ній явищ. У лінгвістиці функціональній та структурній, а відповідно, і в фонології зіставляються також і неспоріднені мови, оскільки під час зіставлення не завжди прагнуть лише до визначення спільних джерел, а й до поглиблення мовного аналізу, до кращого пізнання мовної структури, яка під час зіставлення мов неспоріднених стає набагато зрозумілішою. Якщо під час генетичного зіставлення, тобто під час зіставлення мов споріднених із метою визначення спільного походження досліджуваних явищ, у зіставлюваних мовах насамперед

намагаються знайти схожі явища, то під час аналітичного зіставлення, що розглядає мови без урахування їхньої генетичної спорідненості, звертають увагу насамперед на те, чим ці мови відрізняються одна від одної. Під час аналізу фонологічної системи виникають дві окремі проблеми. Необхідно перш за все встановити, які фонологічні елементи існують у досліджуваній фонологічній системі, у якому взаємовідношенні вони знаходяться та які комбінації їх можливі у межах системи, а потім простежити, якою мірою і яким чином мова, про яку йдеться, використовує фонологічні елементи своєї системи та їхні можливі комбінації.

До фонологічних елементів при цьому належать фонемі, тобто звуки, яким при-
таманне функціональне навантаження в досліджуваній системі, і фонологічні ознаки, тобто властивості окремих звуків чи звукових груп, які використовуються для розрізнення двох слів, двох груп слів чи двох фонем і які, таким чином, мають своє функціональне значення. Усі встановлені фонологічні елементи мають силу лише всередині системи, у якій вони були встановлені. Так, наприклад, ясний і темний [l] в англійській мові належить до однієї й тієї ж фонемі, оскільки відмінність між ними є лише наслідком фонетичної ситуації і не несе функціонального навантаження, наприклад *“gossiped away happily as she wrestled”* – [ˈɡɒsɪpd əweɪ ˈhæprɪŋ əs ʃiː ˈlesld]. Навпаки, м’який та середній [l] у польській мові представляє дві різні фонемі, тому що обидва можуть знаходитися в однаковій позиції, і тому відмінність між ними використовується для розрізнення значення слів, наприклад, пор. *“które miały się wkrótce wydarzyć w całym kraju”* – [kturɛ mawi ʃɛ wkrɔtʃɛ wɨˈdazɨtɛ w ˈtɕawim ˈkraju] та *która przeleciała za oknem”* – [ktura pʂɛˈlɛtɕawa za ˈɔknɛm] [8: 49].

Важливою фонологічною ознакою є тривалість голосних. У російській мові довгота та короткість голосного повністю залежать від фонетичної позиції і взагалі не несуть функціонального навантаження. Навпаки, у польській мові тривалість голосного відіграє важливу роль. При цьому відмінність між коротким голосним та довгим голосним має силу як для наголошених, так і для ненаголошених складів.

Зазначена відмінність супроводжується лише незначними відмінностями в якості голосних, що стосується також усіх польських голосних, оскільки там, де попередня кількісна відмінність із плином часу переходить у відмінність якісну, виявляється вплив запозичених іноземних слів. Між зазначеними крайніми полюсами перебувають англійська та німецька мови. Переважає усіх у цьому відношенні німецька мова, де тривалість використовується функціонально в усіх голосних наголошених складів, на відміну від англійської мови, у якій лише деякі голосні наголошених складів несуть функціональне навантаження, і в цих випадках кількісні відмінності супроводжуються значними якісними відмінностями.

Від такого тлумачення функціонального використання кількісних відмінностей голосних ми можемо перейти, власне кажучи, і до іншої проблеми, оскільки ми вже частково відповіли на питання, якою мірою і яким способом використовуються фонологічні елементи в межах аналізованої фонологічної системи [2: 72].

Учені дійшли висновку, що система містить ідеальні форми реалізації певної мови, слугує інвентарем для мовної діяльності й виражає динамічність певної мови. Норма відображає вже реалізовані моделі за допомогою мовного інвентаря і фіксує їхні традиційні форми [6: 112].

Специфічність фонематичних систем германських та слов'янських нерозривно пов'язана з розбіжністю у визначенні фонемного статусу приголосних фонем /h/, /ɣ/, /ç/, /x/ германських мов, що викликано різними науковими концепціями фонологів. Такі ізоморфні риси, як конститутивна функція фарингальної /h/, відсутність проходження морфемної межі всередині приголосної /ɣ/, умотивованість появи алофонів фонем /ç/ і /x/ за певних позиційно-комбінаторних умов, їхня кореляція за місцем творення та незалежність від характеристик попередніх голосних у словах іншомовного походження підтверджують фонемний статус усіх зазначених вище фонем в німецькій та нідерландській мовах.

Твердий приступ у сучасній німецькій та нідерландській мовах є гортаним призвуком голосного, а не приголосною фонемою, тому що він виконує лише факультативну фонологічну функцію голосних, наприклад, нім. *“und versuchte es auch bei Dudley mit einem Abschiedskuss”* – [ʔunt fe'zu:xtə es aʊx ɥag 'dʌdli mit ænəm 'ʔapʃitskus].

У фонологічних системах англійської мови та слов'янських мов зазначене вище фонетичне явище не представлено [7: 148].

Для германських та слов'янських мов позиція перед наголошеним голосним виявляється найбільш сприятливою для реалізації диференційних ознак, насамперед глухих приголосних. Інтервокальна позиція є стабільною для вияву розрізняльних ознак у варіантах дзвінких приголосних фонем, але голосні переднього ряду зумовлюють підвищення енергетичних частот попереднього приголосного. У ненаголошених складах дзвінкі приголосні можуть частково втрачати шумну складову й послаблюватися.

З іншого боку, аломорфною рисою германських та слов'янських мов є позиція голосних перед приголосним, що заважає вираженню всіх диференційних ознак приголосних цих мов. Такі фонетичні явища можуть супроводжуватися втрагою аспірації глухими зімкненими, частковим одзвінченням напружених зімкнених та фрикативних, оглушенням дзвінких ненапружених, вокалізацією щільного /r/ та бічного /l/ або цілковитим випадінням алофонів приголосних фонем у ненаголошеній позиції.

Важливим є той факт, що в сучасній нормі німецької та нідерландської мов найбільш поширеними є фрикативні варіанти [ʁ] та [r] фонем /r/, наприклад, нід. *“reed achteruit de straat op”* – [ʁet 'ɑxtəʁœxt də 'strɑt 'ʔɒp]. Ця тенденція поширюється з північного регіону Німеччини на центральну та частково південну частину й притаманна не лише мовленню дикторів радіо й телебачення, а також мовленню пересічних німців [5: 124]. У мовному ареалі Нідерландів чітко простежується південна та північна диференціація вимовляння алофонів фонем /r/ [7: 83].

Урешті, обов'язковість чи факультативність характеристик звуку визначаються завдяки фонологічно розрізняльним ознакам, інші фонологічно нерелевантні артикуляційні ознаки звука, такі як тривалість, можуть вільно варіювати [4: 151]. Інтерес викликає перевірка того, наскільки приголосні проявляють свої диференційні ознаки у сильній позиції в спонтанному мовленні. Перспективу зіставного дослідження функціонування голосних та приголосних фонем германських та слов'янських мов становить варіативність і стабільність вияву їхніх диференційних ознак. Ретельне вивчення чинників фонетично-фонологічних змін дасть змогу встановити утворення нових відношень у системі фонем відповідної мови, спрогнозувати її розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гордина М.В.* История фонетических исследований (От античности до возникновения фонологической теории). – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2006. – 538 с.
2. *Матезиус В.* Задачи сравнительной фонологии. Перевод с чешского А. А. Лосевой // Пражский лингвистический кружок. Сборник статей. Составление, редакция и предисловие Н. А. Кондрашова. – М.: Издательство „Прогресс“, 1967. – С.70–83.
3. *Jakobson R.* The sound shape of language / Roman Jakobson ; Linda R. Waugh. Assisted by Martha Taylor. – Berlin ; New York ; Amsterdam : Mouton de Gruyter, 1987. – 335 p.
4. *Laver J.* Principles of phonetics / John Laver. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 707 p. (Cambridge textbooks in linguistics).
5. *Pompino-Marschall B.* Einführung in die Phonetik. – 3., durchgesehene Aufl. – Berlin: de Gruyter, 2009. – 324 S.
6. *Steriopolo O.* Kontrastiv-vergleichende Phonologie innerhalb der komparativen Linguistik // Germanistik in der Ukraine. – Jh.10. – Kyjiw : Verlagszentrum der KNLU, 2015. – S. 110–123.
7. *Weijer van de J., Torre van de E.J.* Voicing in Dutch: (De)voicing-phonology, phonetics, and psycholinguistics / Jeroen van de Weijer, Erik Jan van de Torre. – Amsterdam – Philadelphia : John Benjamins publishing company, 2007. – 186 p.
8. *Wierzchowska B.* Fonetyka i fonologia języka polskiego / Bożena Wierzchowska. – Wrocław; Warszawa [etc.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1980. – 186 s.

*Рудкивский А.П., к. филол. н., доц.,
Киевский национальный лингвистический университет*

ЗАДАЧИ СОВРЕМЕННОЙ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ФОНОЛОГИИ ГЕРМАНСКИХ И СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ

В статье рассматривается проблема выявления стабильности или вариативности дифференцирующих признаков фонем германских и славянских языков как одной из главных задач современной сравнительной фонологии. Установлено актуальность функционального и структурного подходов к изучению реализации дифференцирующих признаков согласных и гласных фонем. Отмечено факультативность таких признаков как твердый приступ гласного для германских языков и палатализация согласных для славянских языков.

Ключевые слова: *вариативность, функциональный, дифференцирующий признак, алломорфный, твердый приступ, палатализация.*

*Rudkivskyy O. P., PhD., Associate Professor
Kyiv National Linguistic University*

THE TASKS OF MODERN COMPARATIVE PHONOLOGY OF THE GERMANIC AND SLAVIC LANGUAGES

The article deals with the problem of the stability or variability revealing of phoneme distinctive features in Germanic and Slavic languages as one of the main tasks of modern comparative phonology. The relevance of functional and structural approaches to the study of the realization of distinctive features of consonant and vowel phonemes is established. The facultative character of such signs as glottal stop for vowels in Germanic languages and palatalization of consonants in Slavic languages are noted.

Keywords: *variability, functional, distinctive feature, allomorphic, glottal stop, palatalization.*

Стаття надійшла до редакції 22.03.2017 р.